

„Nemzeti palimpszeszt”

Meghaladhatóak-e a közös történelem nemzeti olvasatai?

A történeti Magyarország, a Habsburg-monarchia, (Kelet-) Közép-Európa történelmét a 18–19. század fordulójától minden itt élő nemzet a maga nemzeti látószögéből értelmezi. Az antik világig, a kora középkorig nyúlnak vissza a nemzetifolytonosság-elméletek. A honfoglalás magyar nemzeti narratívája, a soknemzetiségű középkori, kora újkori birodalmak történetének nemzeti szétparcellázása mind-mind közös törő, a történelem egyik – etnikai, nemzeti – dimenziójának az abszolutizálásából és visszavetítéséből fakadt.

LEXIKON

Palimpszeszt

A palimpszeszt újrahasznált írás-alapanyag. A görög eredetű „palin”, azaz újra, és a „psao”, azaz ki-törölöm kifejezésből származik. A már megírt papiruszról vagy pergamenről dörzsöléssel, áztatással eltávolították a korábbi szöveget, és újat írtak rá. Ez azért volt lehetséges, mert a pergamen viszonylag erős anyag volt (tulajdonképpen kikészített bárány-, kecskebőr), míg a felvitt tinta általában növényi nedvekből készült; és azért is alkalmazták, mert drága volt a pergamen. Az egyház pl. gyakran így tüntette el a pogány szövegeket, vallásos kifejezéseket illesztve a helyükbe. Máskor pedig feleslegesnek ítélt írásokat vakartak le és írtak felül. A középkorban ilyen eljárással hamisítottak okleveleket.

Mai jelentése: a múlt eseményeinek későbbi korszakok igényeinek megfelelő átértelmezése, átírása.

A megosztottság évszázadai

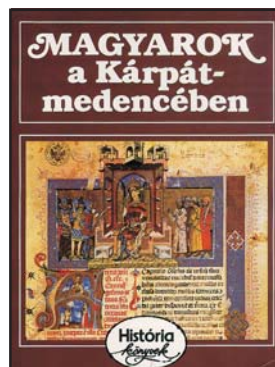
Az elmúlt másfél-kétszáz évben magyar, szlovák, román, szerb, horvát történészek sora, legtöbbször saját nemzetállamuk ideológiai, identitáspolitikai szükségleteihez igazítva írta, írja – s írja át – Európa ezen sokszorosán összetett régiójának múltját. A kritikai történetírás hatalmas energiákat mozgósított annak érdekében, hogy megfeleljen a történetírás közel két évszázadon át meghatározó nemzeti kánonjának. Sokkötetes nemzeti forráskiadványok, sikeres és kevésbé sikeres nemzeti történeti szintézisek, s megannyi párhuzamos és egymást keresztező koncepció, fogalom, interpretáció jelzi az európai s azon belül a közép-európai nemzeti historiográfiák teljesítményét. Ezzel együtt a közös történelem feldolgozásában egy-két ponton teljesebben tűnő csődhelyzetet.

Miközben a török-magyar, ill. osztrák-magyar vagy az orosz-magyar összefogással készült forráskiadványok, feldolgozások révén a közös történelem feldolgozására is van már bőven példa, a történeti Magyarország területén élt nemzetek, nemzetiségek közös múltjának közös feltárásában még mindig a tétova kezdeteknél tartunk.* Okai ennek a mulasztásnak jó részét ismertek: az egymással folytatott kíméletlen viták mögött állami ideológia szintjére emelt mítoszok állnak. A közös történelem – a nemzetállami kisajátítás vagy éppen a posztkoloniális beszédmód áldozataként – ma is

2007. október 11-én a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete és a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete hosszú távú együttműködésben egyeztek meg. Közös, a térség egészét érintő konferenciákat rendeznek. (A Monarchia felbomlása, 2008. június 26–27.; A történeti Magyarország felbomlása, a szlovákok, románok, délszlávok szerepe, 2008. november; A reneszánsz Kelet-Közép-Európában, 2009. február.) Emellett – az MTA Kisebbségkutató Intézettel együttműködve – ismét napirendre tűzik a szlovák-magyar történelemoktatási kézikönyv elkészítését. Ez utóbbról közöljük Szarka László, az MTA Kisebbségkutató Intézet igazgatójának írását. Aki korábban, 1990-ben az MTA Történettudományi Intézetben nyert kinevezést az akkor létesített Határokon Túli Magyarság Története Kutatócsoport élére. 1998-tól a Magyar-Szlovák Történész Vegyes Bizottság magyar tagozatának elnöke.

jórészt inkább megosztó és szembeállító „török átok”, mintsem az értékek, felismerések, hagyományok és szimbólumok közösségében az itt élő nemzeteket, kisebbségeket egymáshoz közelítő közös örökség.

Némi túlzással a történeti Magyar Királyság minden eseményének, minden személyiségének és jelenségének van magyar, ukrán, román, szlovák, szerb, szlovén, horvát,

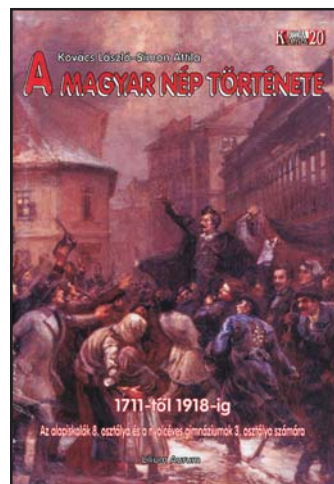
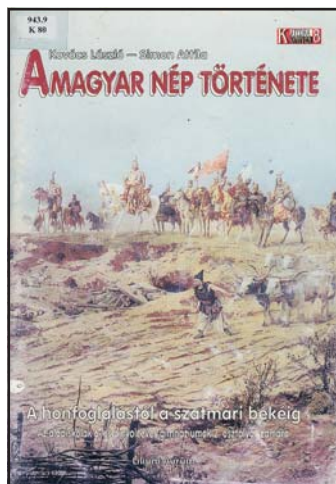
*Vö. Magyarok a Kárpát-medencében. Bp. 1988. História Könyvek. (Összeállította: Glatz Ferenc.)

német olvasata. Mintha Anonymus krónikája óta a közös történelem pergaménjére egyszerre nyolc tollal, nyolcféle tintával írtuk volna saját nemzeti palimpszeszt-történeteinket. A honfoglaló magyarok Szvatopluknak adott fehér lovától és a – Szent Istvánig visszavezetett – türelmes magyar nemzetiségi politikának a mítoszán át egészen Károlyi Mihály és Jászi Oszkár trianoni bűnbakká nyilvánításáig a közép-európai közös történelemnek minden lényeges eleme másként él a Kárpát-medence nemzeteinek történeti tudatában, történelemtankönyveinkben.

Szakmai egyetértés

A helyzet tarthatatlanságát folyamatosan megéljük a szomszédokkal közös – magyar–román, magyar–horvát, ill. magyar–szlovák – *történelemszabványok* munkájában, ahol egyre gyakoribb a szakmai egyetértés, a nem nemzeti, hanem módszertani, interpretációs alapon zajló termékeny, konszenzusra törvő vita. S ahol ennek ellenére, megfelelő anyagi támogatás hiányában a kelleténél több az esetlegesség és a következmények nélküli alkalmi együttműködés.

Az egy-két napos együttlétekre hagyatkozó dialógusok ritkán beteljesülő közös felismerései jelzik, a nemzeti kánon felülírásához szükséges elmélyült együttműködés formái jórészt még kialakításra várnak.

Történelemtankönyvek a szlovákiai magyar nyelvű oktatás számára

Közös történelemtankönyv

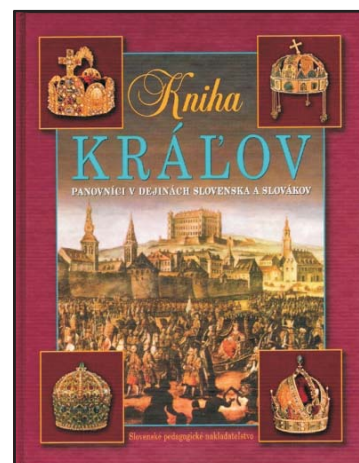
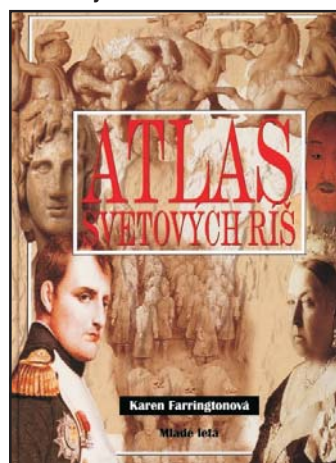
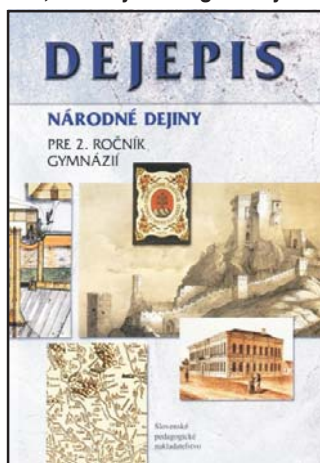
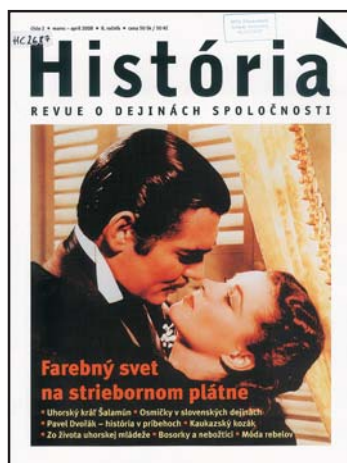
A közös történelem közös vagy hasonló tankönyvből való tanításának az igénye csíráiban már az 1960-as évek elején megjelent, amikor közös történeti olvasókönyvekről, a Csehszlovákiában és Magyarországon használatos hivatalos történelemtankönyvek tananyagainak közös felülvizsgálatáról állapodtak meg. Ez utóbbi munkát a bizottság keretében az 1970-es és 1980-as évtizedben két-két alkalommal is elvégezték, minden látható és megfogható eredmény, következmény nélkül.

Azóta időről időre a sajtó gyorsan felejtő, felületes figyelmébe kerül a kérdés. Mostanság, a magyar–szlovák államközi viszony turbulenciái miatt a szokásosnál is többször és az átlagosnál is erősebb stílusú színező és izesítő anyagokkal találják fel a közös történelem (kettős) keresztjeit, turulmadarait, egymást feltételező és egymást kölcsönösen kioltó előítéleteit és mítoszait, érzékeny-

segeit és téveszméit. A sajtó naponta királylányok vérét vagy sárkányfejek hullását kívánja. A politikusokat pedig egyre inkább a sajtónyilvánosság és az annak függvényében mérhető népszerűségi indexek mozgatják. A szakma megint könnyen magára maradhat.

A Magyar–Szlovák Történész Bizottság nyolc évvel ezelőtt kezdett el ismét intenzívebben foglalkozni a „közös történelemtankönyv” kérdéssel. Az 1990-es évtizedben már több olyan megbeszélésre, vitára került sor, ahol össze lehetett mérni saját elképzeléseinket a készülő cseh–német, cseh–lengyel, de mindenekelőtt a francia–német közös történeti feldolgozások, tankönyvek kezdeményezőinek, szerzőinek tapasztalataival. 1990–1991-ben az Europa Institut Budapest nagyobb ösztöndíjat adott egy Csehszlovákiában használatos „közös” szlovák–magyar tankönyv megírására. Ebből csak fejezetek készültek el. Fontos szerepet játszott a magyarországi szlovák népisme-

Folyóirat, tankönyv és segédkönyvek a szlovák nyelvű történelemtanítás számára

reti tankönyv, ill. a szlovákiai magyar történeti tankönyvsomag előkészítése. Ezt ösztönözte az MTA Történettudományi Intézete igazgatósága, amikor 1990-ben létrehozta a Határokon Túli Magyarság Történetének Kutatócsoportját. Többek között egy határokon túli magyar kronológia (1918–1920) elkészítésének és a közös szlovák–magyar, román–magyar történeti kézikönyv megalkotásának feladatával.

2000-ben a Magyar–Szlovák Történészbizottság mellett kialakult a közös tankönyvbizottság szervezeti kerete, amelynek működését azonban idáig nem sikerült a két oldalról szinkronba hozni. Ezt követően Simon Attila, a somorjai Fórum Intézet kutatója, aki 2006 óta a komáromi Selye János Egyetem történelem tanszékének a vezetője és Viliam Kratochvíl, a pozsonyi Komenský Egyetem tanára kezdeményeztek egy *modulszerű feldolgozást* a két nép történelmének olyan közös, nagy témaköreiről, mint pl. a migráció szerepe a Kárpát-medence történetében vagy a különböző államalakulatok, állami intézmények működése.

Tervezett kötetek

2006-ban Jakab György az OKI munkatársa az Oktatási Minisztérium támogatásával készített el egy kéziratot, amely módszertani, didaktikai elemzésekből, valamint a történészbizottság felkérésére készült magyar és szlovák tanulmányokból állt. Ez az utóbbi két munkát most a Szülőföld Alap támogatásával összekapcsolódott és vélhetően még ez év folyamán 10–12 tanegység modulszerű feldolgozásának megjelentetésével próbál közvetlenül a két ország oktatási intézményeiben együttműködési felületeket kialakítani.

A Magyar–Szlovák Történész Bizottság 2007. júniusi budapesti és 2008. januári kassai tanácskozásán arról döntött, hogy a korábbi kezdeményezések tapasztalatait kiértékelve egy háromlépcsős, ötéves program keretében készíti el közös (történelem)oktatási kiadványait. A soknemzetiségű Magyar Királyság történetének, valamint az 1918 utáni cseh–szlovák, szlovák és magyar állam kapcsolatainak párhuzamos feldolgozásával az első lépcsőben egy olyan történeti, *történelemtanári se-*

*géd*könyvet készítünk, amely mindkét nyelven azonos tartalommal jelenik meg. A két ország középiskolaiban és tanító-, ill. tanárképző intézményeiben kiegészítő tankönyvként is használható segédkönyv – reményeink szerint – sokakat segíthet majd a két nemzet történetének oktatásában, tanulásában. A 18–20 párhuzamos magyar és szlovák történeti elemzést, ill. a szerzőpárok által közösen írt összefoglalást történeti kronológiai, biográfiai vázlatok, tematikus egységeként külön fogalomtár egészíti ki. Forrásrészletek, térkép-, valamint képmelléklet teszi majd teljessé ezt a segédkönyvet.

A második szakaszban egy *közös történeti olvasókönyv* összeállítását készítjük elő, részletes jegyzet- és magyarázó apparátussal, a források interpretációs lehetőségeinek és értelmezési vitáinak rövid leírásával. A háromlépcsős bizottsági vállalkozást egy *alternatív középiskolai tankönyv* elkészítése koronázza meg, amelyben a kutatók mellett már főként a történelemtankönyvek írásában nagy tapasztalatokkal rendelkező didaktikus és pedagógus kollégák segítségére számítunk.

Mindezek az elképzelések 2007 júniusában a két ország miniszterelnöke által aláírt 14 pontos együttműködési tervezetben is helyet kaptak. A bizottság magyar és szlovák tagozata egyaránt abban bíz, hogy az időközben elvégzett tematikai, módszertani előkészületek után, a technikai részletek tisztázását követően hamarosan elkezdhetjük az érdemi munkát. Mindkét részről

kiváló történészek fogadták el a bizottság felkérését, ami biztató jel arra nézve, hogy az elmúlt két évtizedes kutatómunkában már több területen is megfigyelhető együttműködés próbálkozásai most akár egy nagyobb közös vállalkozásban is áttörést eredményezhetnek.

A 21. század elején aligha hiheti bárki, hogy a „közös történelem” egy- sége egyszerű rekonstrukciós munkával helyreállítható lenne, ahol a hétféle tinta eltávolítása nyomán felsejlik a mindenki számára elfogadható egy és igaz múltértelmezés. Az a „nem is kevés” munka, amelyet Közép-Európa kis nemzeteinek közösen – az együtt és egymás szomszédságában leélt évszázadok történelmének közös elemzése érdekében – előbb-utóbb el kell végeznük, láthatóan éppúgy tele van mindenféle buktatókkal, mint minden mítoszselelemzés és újraértelmezés. A nemzeti olvasatok kizárólagossága csak egymástól elzárt, nyelvi, politikailag és cenzurálisan lehatárolt terekben volt fenntartható. Mellettük azonban máris megannyi más értelmezési igény, keret kér és kap helyet a történetírásban. Az egyik lehetséges megközelítés a nemzeti szembenállásokat meghaladni kívánó párhuzamos, analóg és közös történetek interpretációs lehetőségeit vizsgálja. A soknemzetiségű közép-európai történeti háttérbe beágyazott nemzeti értelmezéseket így próbáljuk egymáshoz közelíteni.

SZARKA LÁSZLÓ

E számunk szerz. i

BERINDEI, DAN akadémikus, egy. tanár (Románia); **CSABA LÁSZLÓ** akadémikus, egy. tanár (CEU); **CSAJÁGHY GYÖRGY** zenetanár (Pécs); **CSORBA LÁSZLÓ** a tört. tud. kand., ig. h. (MTA TTI); **FARKAS ILDIKÓ** PhD, tud. mts. (MTA TTI); **FODOR PÁL** az MTA doktora, osztályvezető (MTA TTI); **GECSÉNYI LAJOS** a tört. tud. kand., főig. (MOL); **GLATZ FERENC** akadémikus, ig. (MTA TTI); **KATUS LÁSZLÓ** a tört. tud. kand., professor emeritus (MTA TTI); **KOVÁCS ÉVA** PhD, osztályvezető (MTA TTI); **MOLNÁR ANTAL** PhD, tud. főmts. (MTA TTI); **SIPOS PÉTER** a tört. tud. doktora, tud. tanácsadó (MTA TTI); **SZABÓ CSABA** PhD, főig. h. (MOL); **SZARKA LÁSZLÓ** a tört. tud. kand., ig. (MTA Kisebbségkutató Intézet); **SZÁSZ ZOLTÁN** a tört. tud. kand., tud. tanácsadó (MTA TTI); **SEMPÉTERI JÓZSEF** a tört. tud. kand., tud. főmts. (MTA TTI); **VARGA MIHÁLY** közgazdász, politikus (Bp.); **ZSOLDOS ATTILA** az MTA doktora, osztályvezető (MTA TTI)

Rövidítések: CEU: Central European University (Közép-Európa Egyetem), egy.: egyetemi, h.: helyettes, ig.: igazgató, MOL: Magyar Országos Levéltár, MTA TTI: Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete